

A román nép és nyelv kialakulása

HA VÉGIGNÉZÜNK Európa délkeleti felének néprajzi térképén, akkor nemcsak a tulajdonképpeni Romániában, hanem másutt is találunk kisebb-nagyobb számban románokat (oláhokat). Eltekintve a Szovjet Dnyeszteren túli területén szervezett s immár felbomlott román tanácsköztársaságtól, és az Isztriában »Val d'Arsa« néven az olaszok által létesített közigazgatási kerülettől, amelynek lakói az ún. *isztriai oláhok*, románok napjainkban a Balkán-félszigeten is találhatóak. A Timok völgyében letelepedett románság mellett különösen az ún. *arumunok* (vagy másképpen makedo-oláhok) érdemelnek említést, akiket a délszlávok cincároknak neveznek. Az utóbbiak a hajdani Makedónia területén és a Pindosz-hegység környékén élnek. Délről vándoroltak be a Bulgáriában lakó arumun telepések és az ún. farseróták, akiken az Albániában sodródott arumun pásztorokat értjük. A *megleni oláhok* görög Makedóniának Mogléna (törökül: Karadzsova) nevű hegyes vidékén éltek a legújabb időkig. Nagy részük elbolgárosodott és mohamedán vallású lett, maradékaikat arumun telepésekkel együtt a dobrudzsai Cadrilaterben helyezték el. Felső-Magyarországon és dél-lengyel területen szintén sok nyomát látjuk az oláh pásztoroknak, akik közül többen Dél-Oroszországon keresztül már régebben egészen a Kaukázusig eljutottak nyájaikkal.

Természetszerűleg vetődik fel a kérdés, hogy ez a viszonylag nagy sugarú elterjedési övezet milyen történelmi előzmények eredménye, más szóval, hol kell keresnünk azokat a vidékeket, ahol a román nép és nyelv kialakulhatott. E kérdésnek tudományos felderítése már azért is gyümölcsöző, mert a hivatalos román állásfoglalás szerint, amelyet néhány haladottabb felfogású kivételtől eltekintve a román történészek és nyelvészek is magukénak vallanak, a románság az erdélyi dákok és rómaiak keveredéséből keletkezett volna. Ez az ún. kontinuitás-elmélet lényegében a reneszánsz korában keletkezett és humanista tudósok állították fel. Alkatelemei a XV. és XVI. század kezdetleges történetírói szemléletéből fakadnak s maga az elmélet körülbelül azoknak az irodalmi eredetű mondáknak a nivóján mozog, mint pl. a franciák őseit Trójából származtató hősi legenda.

Nem célunk ezeknek a néhány szóban még ismertető legendás, tudálékos eredetű mondáknak részletezése, mert korunk fejlettebb eszközökkel kutató tudományossága már régen napirendre tért felettük. Annyit azonban meg kell jegyeznünk, hogy a románság eredetének problémáját legelőször nem román tudósok, hanem nyugati szerzetesek, humanisták, bizánci krónikások vetik fel. A »hon-

nan« kérdése, mely a nemzeteket öntudatosodásuk megindulása idején annyira izgatja, maguknál az oláhoknál csak jó későn, a XVIII. században merül fel, amikor a görög katolikus erdélyi román papok a magyarországi humanizmus és felvilágosodás szellemét elsajátítva és politikai törekvéseiket történelmi mezbe öltöztetve a dákoromán nyelvészet és történetírás megalapítóivá lesznek. Ezek a tanok lényegében a humanista felfogásra támaszkodnak s azokkal együtt elavultaknak tekinthetők. Hogy a kontinuitás elmélete egyáltalán létrejöhetett, annak a humanista tudósok fejletlen s éppen ezért felületes módszerei mellett még az is okozója volt, hogy a történeti források századokon át mélyen hallgattak az erdélyi és részben a balkáni románságról. Kelet-Európa történetében még csak egy másik nép van, amely hasonlóan hosszú lappangás után először a XI–XIII. századok folyamán jelentkezik a történelem színpadán, anélkül, hogy ókori gyökereihez a források szakszerűen láncolata vezetne vissza: az albán. A vlahokat először Kedrenos bizánci történetíró említi az ochridai tótól délkeletre, Kastoria és Prespa környékén, a Kr. u. X. század második felében. Erre az említésre az a történetíró tollára kívánczó esemény adott alkalmat, hogy kóbor oláh pásztorok a Szép-Tölgyek nevű helyen megölték Dávid bolgár fejedelemfit. Még nagyobb a történelmi hagyomány hézagossága Erdélyben, amelyet Aurélianus 270 körül ürít ki, oláhokat pedig először az 1210-es év hadi eseményeivel kapcsolatban emlegetnek a magyar királyok oklevelei. Ez a *csaknem ezer esztendő*s forráshagyomány-hiány még külföldi történészek figyelmét sem kerülte ki. Ferdinand Lot, a középkor jeles ismerője írja erről: »Ce mutisme de dix siècles est impressionnant!« (»Ez a tíz évszázados némaság meggondolkasztató!« Vö. Les invasions barbares et le peuplement de l'Europe. Paris, 1937. 282. l.)

A Balkán-félszigeten a romanizált lakosság utolsó említései és a vlahok első említései közötti időköz jelentékenyen kisebb. A félsziget északi felében elhelyezkedő latin nyelvű tartományok lakosságának sorsát a VI. század elején meginduló és a VII. században tartós települési formákban kikristályosodó szláv megszállás pecsételi meg. A szlávok mellett az avarok dúlták a Balkánt és eljutottak Konstantinápolyig. Mauricius császár uralkodása alatt említik a források utoljára Alsó-Moesia fővárosának, Marcianopolisnak a nevét (Theophylaktos Simokattes) a VI. és VII. század fordulóján. Ennek a városnak a püspöke még részt vesz a 325. évi nikeai zsinaton, míg az 553. évi konstantinápolyi zsinaton – az egyházmegyéek felbomlása és elnéptelenedése miatt – már egyetlen moesia püspököt sem említenek. Az északi latin tartományok romanizált népessége – a Dalmát tengerpart kivételével – általában legfeljebb a VII. század elejéig maradhatott fenn szórva nyosan. Ezt az időpontot alapul véve, a balkáni vlahok legelső említéséig alig *négy-száz esztendő* múlva kerül sor.

Ezt a négy évszázadot a nyelvtudomány bizonyossága szerint a vlahok a szintén pásztorkodást űző albánokkal együtt a Balkán-félszigeten töltötték. Arra a kérdésre, miért nem említik legalább a bizánci történetírók az oláhságot ez alatt az idő alatt, nézetünk szerint a következő választ adhatjuk: ellentétben a népvándorlás korának fegyveresen fellépő, katonailag kitűnően megszervezett és államszervező képességgel megáldott germán és török népeivel, a *vlahok nem tartoznak a népvándorlás korának honfoglaló népei közé*. A pásztorkodó középkori románságnak voltak ugyan kezdetleges fegyverei, de ezeket nem használta honalapításra kismelt területek meghódítására, hanem védekezésre, legelőinek biztosítására és az

ide betolakodó idegenek megfélemlítésére. (Barbarossa kereszteseit pl. mérgezett nyilakkal támadták meg Bulgária hegyei között.) Ezt különben Kelet-Európa történelméből is világosan látjuk. Sámuel bolgár cár már a magyar honfoglalás ideje előtt mint keresztény államfő száll szembe Bizánccal, a horvátok zsupánásokban szervezkedve fejlődnek keresztény királysággá, a szerbek a XIV. században Dusan István alatt nagyhatalommá nőnek, csak a vlahok hasonló önálló próbálkozásairól, történelmi szerepléséről hallgatnak a források. A Kedrenos utáni említések a XII. századig szintén kizárólag balkáni oláhokra vonatkoznak. 980 felé Hellász oláhjairól hallunk. Bulgária megsemmisítése után Bolgárölő Vazul bizánci császár 1019-ben elrendeli, hogy az oláh pásztorok az ochridai görögkeleti püspökség fennhatósága alá kerüljenek. Majd Kekaumenos XI. századi történetíró foglalkozik Tesszália, Hellász és Makedónia oláhjaival. Megbízhatatlan, esküszegő népnek tartja őket s óva inti honfitársait, hogy őrizkedjenek tőlük s a városokba ne ereszszék be őket. Kekaumenossal egy időben Anna Komnene emlékezik meg nomád életet élő oláhokról, Kinnamos pedig arról értesít, hogy Vatatzes Leó seregében, amely 1167-ben a Fekete-tenger felől támadta Magyarországot, vlah zsoldosok is voltak.

A XII. században Szarajevótól délre említik a források Stari Vlah-t s ugyanakkor még Prizren környékén bukkannak fel vlah pásztorok. A XIII. században pedig a Tara, Lim és a Neretva folyók környékén, Montenegrótól északra beszélnek róluk. Voltaképpen politikai története a balkáni oláhoknak nincs, az államalkotásig sohasem jutottak el, a más népek által tartósan elfoglalt területeken pásztorokodtak és jobbágykodtak. Az északra vándorolt románság is későn hallat magáról a történelem színpadán. A magyar király fennhatósága alá kerülő kenézekről, akik az Al-Dunától északra eső területeken foglalkoznak az oláhok letelepítésével, először IV. Béla magyar uralkodó 1247-ben kelt oklevelében olvashatunk. Ugyanakkor hallunk Litovoj olténiai és Szeneszláv munténiai vajdáról is, akiknek földjéről és jogairól szintén a magyar király intézkedik. A későbbi ókirályság történelmi magját képező két vajdaságot csak a XIV. század első felében alapítják meg. A havaselvi (oláh) vajdaságot a kun ősöktől származó Baszaráb, Károly Róbert hűbérese (Basarab woyuoda noster Transalpinus), Moldvát pedig Nagy Lajos hűtlen vajdája (Bogdán noster infidelis quondam Vayvoda de Maramorosio).

Balkán-félszigeti romanizmus

A KELET-EURÓPAI ROMANIZMUS s ennek kebelében a románság sorsa egészen másképp alakult, mint a nyugati római tartományokban az ottani romanizmusé. Ha a románság középkori történelmét helyes távlatból akarjuk szemügyre venni, akkor nem szabad elfelednünk, hogy a romanizmus önfenntartó képessége és műveltség átörökítő készsége egészen más volt a Balkánon, mint Nyugaton. Már a birodalomnak a IV. század végén bekövetkező kettészakadása után megkezdődött a Keleti Császárságban a latin nyelv fokozatos háttérbe szorulásának korszaka. Ennek eredményeképpen a latin először az állami életből, majd végre a hadsereg vezényletéből is kiszorul s helyét a Bizáncban egyeduralomra törő görög nyelv veszi át. A VIII. században a görög nyelv uralma befejezett tény. Míg nyugaton a latin nyelv és kultúra a katonailag diadalmaskodó germánságot szellemi vonzóerejével

hódítja meg, a bizánci területen tengődő, megtizedelt létszámú latin nyelvű népréteg képtelen a nagy tömegben rázúduló idegen elemek kulturális áthasonítására. Ez az óriási fajsúlybeli különbség abban a tanulságos és jellemző tényben tükröződik, hogy míg nyugaton a germánok romanizálódnak (elfranciásodnak, elolaszodnak, a spanyolok őseibe olvadnak), addig *Keleten éppen megfordítva zajlik le a régi és az új világ találkozása és egymásra hatása*: a hódító és tömegesen betelepülő szlávok olvasztja be a félszigeten szórványosan itt-ott még fennmaradó, latinul beszélő népi szigeteket. Ha ez nem így történt volna, akkor a mai Bulgária, Észak-Szerbia, Bosznia-Hercegovina és Dalmácia területén neolatin nyelven beszélő népeket kellene találnunk. A balkáni népi latinság, amely még a Nyugati Császárságnak az V. században bekövetkező bukása előtt sodródott a bizánci érdekszférába és művelődési övezetbe, a két részre szakadt impérium közötti barátságatlan légkörben elvesztette azt a hatalmas támaszt is, amelyet a Nyugaton sértetlenül virágzó latin nyelv jelentett volna, ha Keleten is megmarad az az egyház és az állam hivatalos nyelve. Teljesen magáraulaltságában nem gondolhatott a barbárok, elsősorban a szlávok, romanizálására *s már kezdettől fogva önvédelemre lett berendezkednie*.

Már Dacia Traiana kiürítése után az lett a Balkán-félsziget északi felében elhelyezkedő latin nyelvű lakosságnak a történeti hivatása, hogy a barbároknak átengedett dáciai hídfő katonai szerepét átvegye, hogy keleti határőrvidéke legyen a Birodalomnak, a népvándorlás szakadatlanul tovább tomboló viharainak közvetlen leküzdője, felfogója. 378-ban Valens császár kudarca már sejteti annak a feltartóztatlan történeti folyamatnak kibontakozását, amelynek eredménye a Keleti Császárság hatalmának megingása lett az Al-Duna vonalán. Galerius és Diokletianus erősítési politikáját Justinianus fejleszti tovább s Procopiusból tudjuk, hogy nemcsak az Al-Duna vonalán, hanem a Balkán belterületén is több száz megerősített helyet építtetett. Mindez azonban elégtelennek bizonyult, a Dunavonal áttörése a főképpen városokban tömörülő romanizált elemek sorsát végképpen megpecsételte, el kellett pusztulniuk, anélkül, hogy a római műveltséget ennek Nyugaton tapasztalható sugárzó erejével tudták volna hódítóikra átszármasztani.

Vizsgáljuk meg röviden, hogy a balkáni romanizmus települési viszonyok és foglalkozás szerint megkülönböztetett rétegeinek fennmaradását milyen tényezők akadályozták meg, illetve milyen tényezők segítették elő. Kétségtelen, hogy a városokban történő letelepedés olyan körülmény, amely előbb-utóbb a romanizált lakosok pusztulását vagy teljes beolvadását vonta maga után. Nemcsak Dáciában, ahol a városi élet már a Kr. u. III. század folyamán tönkrement, hanem másutt is mostoha sors várt a városlakókra. A zsákmányoló barbárok elsősorban a nagy városokat fosztották ki és rombolták le. Legtovább az Adria partján, Dalmáciában virágzott a városi élet, amit Itália és főleg Velence közelsége magyaráz. De még ez sem tudta megakadályozni a dalmát városok elszlávosodását, amely kb. a XVI. században következett be. Raguza, Spalato és Zara előkelő patricius családjában már a X. században feltűnnek az első kétségtelenül szláv nevek. Jirecek mutatta ki, hogy dél felől az albán elem hatolt be a dalmát városokba s erősítette a romanizált lakosságot apasztó, felszívó erőket. Önként adódik az a következtetés, hogy a Balkán-félsziget belsejében, ahová Velence hatalma nem ért el, a szlávosító erők sokkal korábban végezték el a munkájukat.

Ezzel tönkrement volt az a mögöttes területi latin nyelvű népiség, amelyre támaszkodva a dalmát partvidék romanizmusa esetleg csak jóval később, vagy egyáltalában nem szlávósodott volna el.

Mind a városlakók, mind a földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozó romanizált elemek helyhez kötött életmódot folytattak. Ez a helyhez kötöttségük elkerülhetetlenül vonta maga után az elszlávósodást, mert a szlávok letelepedésük után szintén kiváltképpen földművelő és állattenyésztő életmódot folytattak. A vidéki romanizmus elszlávósodása általában megelőzte a városiét. Tudjuk pl., hogy a dalmát városok szőlőskertjei már a szláv hódítók birtokát alkotó területen fekdtek s éppen ezért a dalmát polgárságnak meghatározott bért kellett fizetnie. Így történt ez másutt is, a szláv gyűrü felemészttve a hozzá hasonlóan földműveléssel foglalkozó nem szláv elemeket, végre a városok belsejében is diadalmaskodott. Kimondhatjuk, hogy *a Balkán-félszigeti helyhez kötött életmódot folytató romanizmusnak semmilyen szerepe sem lehetett az ősoláhság megalakulásában.*

A balkáni népi latin nyelv az ősrómán (ősoláh) nyelv formájában csak egy olyan népréteg ajkán maradhatott fenn a népvándorlás gót, hún, avar és szláv zivatarai közepette, amelynek életformájából hiányoztak a helyhez kötöttség elemei. A Balkán ősidők óta fennálló kedvező földrajzi és éghajlati viszonyait figyelembe véve arra a következtetésre jutunk, hogy ez az életforma csak a *pásztorokodás* lehetett. Mikor a római terjeszkedés a Kr. e. II. században a félszigeten kezdetét vette, ott a bennszüöltt lakosság körében már kiterjedt pásztorgazdaságot talált, mely azután is szépen virágzott tovább. Terentius Varro és J. M. Columella gazdaságtörténeti munkái nyújtanak erre nézve felvilágosítást: a dalmáciai »caseus Docleas« és a »caseus Dardanicus« neve pedig szintén előfordul Pliniusnál, illetoleg egy IV. századi földleírásban. Kétségtelen, hogy a már Kr. e. működésbe lépő latinosító erők lassacskán eljutottak a legnehezebben hozzáférhető pásztor rétegekig is, bár először nem ezek, hanem a falvak és városok népe tanulta meg a latin nyelvet. Ezzel a balkáni népi latin nyelv egy olyan népréteg ajkára került, mely a síkságon élő szlávokkal csak laza összeköttetésben élve s a folytonos helyváltoztatással járó pásztorélet hagyományrögzítő zárt kereteiben állandóan megmaradva, alig nyújtott némi kis támadási felületet az elszlávosító és elgörögösítő erőknek. A balkáni római uralom hatszáz esztendeje kellett ahhoz, hogy végre a pásztorkodó trák-illir elemek is megtanulják a hódítók nyelvét, de amikor megtanulták, akkor ők őrizték meg egyedül, míg a helyhez kötött életmódot folytató és a szlávssággal a síkságon és az alacsonyabb hegyvidéken állandóan együtt élő városi és falusi romanizált lakosság erre képtelen volt. Ha tehát a Balkánon csak állandó települési formáknak hódoló romanizmus lett volna, akkor ma Kelet-Európában újlatin nyelvekkel rokonítható idiómák (román, arumun, megleni oláh) nem léteznének. *A nomád állapot a letelepedett népekkel való érintkezésben a nyelv és a szokások kitartó megőrzésére kiválóan alkalmas.* Ezt a bizonyításra aligha rászoruló nézetünket különben sok példával világíthatjuk meg. A románoknak a Balkánon és az Isztriai-félszigeten egészen a legújabb időkig töredékesen fennmaradt nyelv- és fajrokonai pl. azért fognak rövidesen beolvadni környezetükbe, mert a nomád és költözködő pásztorkodással egészen vagy részben felhagytak. Isztriában már alig van egy-két ezer oláhuul beszélő ember, mert a horvát-szlovén környezet csaknem egészen fölszívta az ottani, eredetileg sokkal tekintélyesebb vlah szórványokat. A megleni oláhok a földművelésre áttérve ugyancsak a teljes elbolgá-

rosodás felé haladnak. Az arumunok a kereskedői pályára lépve hamar elgörögösödnek, akik pedig földművelőkké lesznek, hasonlóképpen járnak. Csak azoknak az arumunoknak van reményük nyelvük hosszabb ideig tartó megőrzésére, akik továbbra is kitartanak az egész oláhság egyetemes ősfoglalkozása, a pásztorkodás mellett. Ugyanez a folyamat más nomád népek történetében is megfigyelhető. A lappok akkor hagyják el őseik nyelvét, amikor a rénszarvas tenyésztést sutba dobva, állandó lakhelyet választanak s eltanulják környezetük norvég, illetve svéd beszédét. A cigányok esetében ugyanez tapasztalható. Az állandó letelepedés náluk is az anyanyelv elvesztésével jár, míg a nomád állapotban megmaradók tovább is cigányul beszélnek.

Ősi élettér és kapcsolatok a Balkánnal

AZ ŐSI VLAH PÁSZTORKODÁS színtere eredetileg nem terjedt túl a Balkán-félsziget határain, erre a nyelvtudomány számos bizonyítékot ismer, melyeknek vallomása a legteljesebb összhangban van a vlahokra vonatkozó történeti adatok útmutatásával. A vlah pásztorok ősei az 500 – 600 éves balkáni római uralom idején – az északi latin nyelvű tartományok (Illyricum, Praevalitana, Moesia Superior és Moesia inferior, Dardania, Scythia Minor stb.) területén azt az általában egységesnek felfogott közlatin nyelvet tanulták meg, amely a birodalom államnyelve volt. Ennek a pásztorok által megőrzött latintörzsű nyelvnek már a római kori, de még inkább a későbbi (V. század utáni) története annyira átszövődött a többi balkáni nyelv történetével, hogy az utóbbiak ismerete nélkül meg sem érthető. A Nyugaton szemlélődő nyelvtudós és történész a keresztény latin-germán kultúrkörben mozog, a román (oláh) nyelv és történelem kutatójának azonban léptenyomon az orthodox-görög-szláv kultúrkör hatóerőivel kell számot vetni. Ez a körülmény magyarázza, hogy Sandfeld-Jensen dán tudós egy külön tudományágnak, a »balkáni nyelvészet«-nek megalapozását végezhetette el, amely a görög, albán, román, bolgár (sok esetben szerb és török) nyelvek közös sajátosságait vizsgálja. Ezekben a nyelvekben csakugyan oly nagyszámú hangtani, alaktani, mondattani, szókincsbeli és frazeológiai egyezést találunk, hogy ezeket egymástól független, konvergens fejlődés eredményének nem tarthatjuk. A román (oláh) nyelv grammatikája igen sokban különbözik a nyugati román nyelvekétől, s ezek csaknem kivétel nélkül olyan különbségek, amelyeknek megfelelőit az albánban és a bolgárban vagy a többi balkáni nyelvben is megtaláljuk. Sok nyelvész ezeket a hasonlóságokat nemcsak a hosszú évszázadokig tartó együttéléssel, hanem egy közös trák-illír ősi népréteg hatásával magyarázza.

A balkáni nyelveken belül különösen szoros kapcsolatok állanak fenn a román és az albán nyelv között. Ezen nem csodálkozhatunk, hiszen a Balkánnak két par excellence pásztornépe a román és az albán, a két nép fiai a legrégebb idők óta együtt pásztorkodtak s még a XIV. században is együtt adományozták a szerb uralkodók albán és oláh pásztorok falvait az arra érdemesített szerb kolostoroknak (l. pl. III. Uros Istvánnak a decsani kolostort illető alapító oklevelét). Az ilyen falvaknak *katun* volt a neve (alb. *kētund*, rom. *cālun* »pásztorfalu«). A két nyelvben számos szó van, amelynek eredetét a trák-illír nyelvben keressük, mert az ismert nyelvek egyikéből sem lehet őket magyarázni. Ilyenek pl. a pásztorkodás fogalom-

köréből: *strungă* »kecskefejő hely«, *rânză* »oltó«, *brânză* »juhturó«, *urdă* »orda«, *țârc* »akol« stb., amelyeknek megfelelői az albánban is megvannak. Vlah és albán pásztorok terjesztették el Kelet-Európában az ilyen szavakat is mint: *baciu* »főjuhász«, *stână* »esztena«, stb. Ezek az ún. balkáni szavakon (Balkanwörter) kívül egész sereg egyenesen az albán nyelvből átvett szót is találunk a románban. Ilyen pl. *buză* »ajak«, *copaciu* »fa«, *vatră* »tűzhely«, *copil* »gyermek«, *ghimpe* »tüske«, *pârâu* »patak«, stb. Capidan román tudós szerint az északi (romániai) román nyelvben kb. 52 albán eredetű szó van, míg a sokkal óvatosabb Philippide – aki különben a kontinuitás elméletét elveti – csak 25 szónak biztos albán eredete mellett foglal állást. Nem szabad azonban felednünk, hogy Philippide a mások által közvetlen albán származásúnak tartott szavak egy részét ahhoz a 185 nem latin forrásból merített szóhoz számítja, amelynek az albánban és a románban *egyaránt* megvannak s amelyeknek zöme bizonyára trák-illir eredetű. Ha a nem latin eredetű közös albán-román szavakhoz hozzávesszük még a két nyelvben fellelhető közös latin elemeket is (Philippide szerint 350 teljesen azonos és 50 csekély eltéréssel, pl. a képzésmódban azonos), akkor olyan tekintélyes, szinte közösnek nevezhető szókincs kerekedik ki, amilyent semmilyen másik két balkáni nyelv között nem találunk. Friedwagner német tudós megállapítását idézhetjük a mondottakkal kapcsolatban: »Selbst die weitgehendste Wirkung des Substrates, das auf dem Boden der heutigen Wohnsitze der Rumänen übrigens nicht einmal das gleiche gewesen, wäre imstande, diese bis zum 10. Jh. fast völlig gleiche Sprache hervorzubringen« (Über die Sprache und Heimat der Rumänen: Zeitschrift f. rom. Phil. LIV. 1934. 661–62. l.)

Figyelembe véve azt a körülményt, hogy az albánokkal ma csak bizonyos arumun csoportok állanak többé-kevésbé szorosnak nevezhető kapcsolatban, az északi románság pedig az idők folyamán az Al-Dunán átkelve, jó messzire telepedett le hajdani albán sorstársától, szükségképpen fel kell tennünk, hogy az északi románság ősei és az albánok ősei az oláh nyelv kialakulásának korában földrajzi közösségben éleek. Nyelvi kapcsolataik természetéből még az is világosan kitűnik, hogy az ősi vlahság és az ősalbánság általában közös életkörülmények között élt együtt (szimbiózis) s úgyszólván kizárólagos foglalkozásuk a közös trák-illir ősöktől örökölt nomád, illetve költözködő pásztorkodás volt. Különös súllyal esik latba az a Philippide által is elismert tény, hogy a románság négy ágazata (északi, megleni, isztriai oláh, arumun) közül éppen az *északi* (»dákorumán«) *csoport nyelve áll legközelebb az albánhoz, mégpedig ennek is a déli, ún. toszk változatához.* Ezt különösen azért kell hangsúlyoznunk, mert az albán-vlah nyelvi egyezéseket egyes román nyelvészek még mindig úgy próbálják magyarázni, hogy időről-időre egyes pásztorcsoportok rándultak le az albánokhoz. Így természetesen csak egyes szavak átvételét világíthatnók meg, de nem azokat a nyelvszerkezeti sajátosságokat, amelyeknek egyezését egyedül a Balkán-félszigeti szimbiózis teszi érthetővé.

Az albán-vlah nyelvi kapcsolatok tulajdonképpen már önmagukban is elégséges érvet szolgáltatnak a román nyelv és nép Balkán-félszigeti eredetére nézve. G. Stadtmüller német tudós nemrégiben közzétett albán őstörténeti kutatásainak eredményeitől bizvást várhatjuk, hogy a Balkán-félszigeti román őshaza kérdését lassan a napi politikától és a »dákorumán«-mítosztól mentes tudományos vágányra lehet visszaterelni. (Forschungen zur albanischen Frühgeschichte: Archivum Europae Centro-Orientalis VII–1941. 196., l. Nagy előnyére válnék a román prob-

léma irodalmának, ha E. Gamillscheg és G. Reichenkron kutatásai kapcsolatba kerülnének a magyar tudományos irodalom eredményeivel is és ha elméleteiket még azok közzététele előtt a szükséges kritikával próbálnák a történeti források adataival összhangba hozni.)

A két nép párhuzamos fejlődésének és együttélésének a VI. században meginduló balkáni szláv térfoglalás és a szlávok fokozatos állami megerősödése vetett véget. Az albán-vlah együttélés helyébe a csekélyebb határfokú, de kultúr-történeti és nyelvtörténeti szempontból igen nagy jelentőségű vlahoszláv korszak lépett. Ez már nem két egyaránt pásztorkodást űző népnek együttélése volt, hanem egy pásztornép (az oláh) érintkezése egy földművelő néppel, a szlávokkal. Nem csoda, hogy a középkori vlahok művelődéstörténeti szempontból a szlávoknak többet köszönhetnek, mint az albánoknak, bár a völgyek és síkságok szláv telepeseivel a vlahok inkább csak a téli legeltetési időszakban érintkeztek rendszeresebben. A szlávok emellett azért is a vlahok tanítómestere lett a bizánci kultúra közvetítése révén, mert első megjelenésétől kezdve a Keleti Császársággal szemben önálló állami életre törekedett, függetlenségi harcokat vívott, míg a nomád pásztorkodást űző vlahok hasonló célkitűzésű, központilag megszervezett önállósági törekvéseiről nem tud a történelem. A két nép közötti érintkezésnek fő formája a cserekereskedés volt, sok helyen pedig jobbágyi szolgáltatásokkal fizettek a vlah pásztorkodó szláv uraiknak. A két nép életformájában tapasztalható különbség magyarázza, hogy az oláhok az állami és egyházi élet szókincsét csaknem teljesen a délszlávoktól vették át, emellett azonban a mindennapi élet szókészlete is hatalmasan gyarapodott különösen bolgár elemekkel. Annak, aki a nyugati román nyelveket ismeri, éppen a román-oláh nyelv rengeteg szláv szavának megtanulása okozza a legnagyobb nehézséget. Ezenkívül nagy számban találunk a románban magyar, görög, török, szász és rutén szavakat is, melyek mindmégannyi különbséget jelentenek a román nyelv és a nyugati újlatin nyelvek szókincs között. Cihac etimológiai szótára szerint számítva a szláv eredetű szavak statisztikai arányát, kiderül, hogy ezek a teljes szóanyag 41 százalékát teszik, míg a latin elemek csak 20 százalékát. *Látható ebből, hogy az oláh nyelvre gyakorolt szláv hatás jóval nagyobb és többre, mint a nyugati román nyelvekben tapasztalható germán befolyás.* A szláv források nemcsak a szókészletet gazdagították, hanem az oláh alaktant és frazeológiát is, feltűnően nagy mértékben pedig a személynév- és helynévkészletet. A személynéveknél megállapítható és sokáig csaknem egyeduralgó szláv befolyás a görögkeleti egyházhoz való tartozással magyarázandó, a manapság divatozó latin keresztnévek (*Traian, Titu, Cesar* stb.) a múlt század óta harapódtak el, főleg az erdélyi latinos irodalmi és történeti irányzat híveinek munkássága révén. Olyanféle divatnévek ezek, mint a francia forradalom rómaiaskodó névadásai, minden történeti folytonosság nélkül.

Néhány példát idézhetünk a mondottak szemléltetésére: A »szentlélek« neve *Duhul Sfânt* (franciául: Saint-Esprit), mind a *duh*, mind pedig a *sfânt* szó szláv eredetű: *vlădică*, »püspök«, *popă* »pap«, *rai* »paradicsom«, *iad* »pokol«, *molitvă* »imádság«, *duhovnik* »lelkész«, egyéb, nem egyházi vonatkozású szavak: *prieten* »barát«, *pravilă* »törvény«, *grije* »gond, figyelem«, *grozav* »kegyetlen«, *bogat* »gazdag«, *bolnav* »beteg«, *glumă* »tréfa«, *odihnă* »nyugalom« stb., stb. Érdekes, hogy a balkáni latin műveltség egyes elemeit a pásztorkodó vlahok minden valószínűség szerint csak délszláv közvetítéssel ismerték meg. Szláv közvetítésű a »pünkösdi«

neve: *Rusalii*, a *colindă* (a latin *calendae* szláv közvetítéssel), sőt a »halom, sánc« jelentésű *troian*, amely pedig Traianus császár nevét örökíti meg szlávos hangalakban, sem közvetlen római örökség.

A vlaho-szláv kapcsolatok történetéhez és azoknak hipotézisektől mentes megértéséhez éppúgy a Balkán-félszigeti görögkeleti, bizantino-szláv kultúrkör szolgáltatja a megfelelő történeti keretet, mint az albán-vlah etnikai és nyelvi összefüggések tudományos értelmezéséhez. Az a közös szláv eredetű szókincs és egyéb hatás, amely a románság mind a négy ágzatának (északi, arumun, megleni és isztriai vlah) nyelvében feltalálható, az északi ágzatba is a még közös Balkán-félszigeti őshazában került be abban a korban, amikor a négy ágzat még nem különült el földrajzilag egymástól. Hasonlóképpen gondolkozik Friedwagner német tudós is, aki a vlahoszláv kapcsolatok összefoglaló szemléletének alapján vonja le ezt a következtetést: »auch fürs Dacoromänische [ist] schon vom Standpunkte des Slavischen aus eine süddanubianische Periode in Mittelalter anzunehmen« (I. h. 659. l.).

Az a szembeszökő tény, hogy a modern újlatinságban egyedül a románok a görögkeleti egyház hívei, szintén biztos útmutatással szolgál arra nézve, hogy a vlahság a Balkán-félszigetről vándorolt be a Dunától északra fekvő vidékekre. A román-vlah kérdés irodalmából már közhellyé lett az a megállapítás, hogy amióta csak vlahokat emlegetnek a történeti források, azóta egészen a középkor végéig ez a nép kizárólag az ochridai vagy egyéb balkáni metropoliták fennhatósága alá tartozott egyházi tekintetben. A görögkeleti román egyháznak még a vajdaságok megalakulása után is sokáig egyeduralkodó szláv liturgiája a balkáni bolgár-vlah kapcsolatok emlékét őrzi. Köztudomású, hogy az északi irányú népi terjeszkedés idején a pópákat továbbra is Vidinben és Silistrában, majd a havaselvi és moldvai metropoliták székhelyein szentelték fel, ez utóbbiak pedig a konstantinápolyi pátriárkától függték. Jellemző pl., hogy az első ismert erdélyi kolostort, a szentmihályit, alapítói, Balica és Drágos moldvai vajdák a konstantinápolyi pátriárkának ajánlják. Az oláhság kapcsolatai a pravoszláv egyházzal tehát a Balkánról történt kivándorlás után sem szüntek meg, sőt olyan erősek lettek, hogy a vajdák udvarán keresztül próbálkozó katolikus középkori propaganda felületes, múltó eredményeknél egyebet elérni sehol sem tudott. A protestáns térítési törekvések a reformáció korában sem tudták a nyugati eredetű új hitet a románok lelkivilágában meggyökereztetni. A balkáni pravoszláv kultúrkörbe való tartozás eredményezte azt is, hogy mikor a vajdaságok megalakulásával egy hivatalos államnyelv szükségessége jelentkezett, akkor mindkét vajdaságban, mind Havaselvén, mind pedig Moldvában, egy macedóniai színezetű délszláv nyelvhez nyúltak. Ez lett a vajdaságok kancelláriáinak és az egyháznak a nyelve, mint a nyugati műveltségű országokban a latin nyelv. A román cirillika is balkáni eredetre mutat, éppúgy mint a *kenézség* és a *bojártság* intézménye.

Ezzel szemben a *vajda* tisztsége Makkai László figyelemre méltó érvelése szerint (vö. A magyarországi román társadalomfejlődés, Hittel, 1940–41., 163–164. l.) magyar területen honosodott meg a bevándorló oláhok között.

Nyelvtudósok hívták fel a figyelmet arra a megcáfolhatatlan tényre, hogy a mai északi románok, arumunok, megleni és isztriai oláhok nyelve a közöttük ma tapasztalható eltérések ellenére is eredetileg egyetlen egységes vlah ősnyelvből fejlődött. Hiába hemzsegnek az isztriai oláhban a szlovén-horvát szavak, a megle-

niben a bolgárok, az arumunban pedig a görög szavak, nyelvtanuk világosan mutatja, hogy eredetileg mind a négy ágazat nyelve egységes volt, ez pedig azt bizonyítja, hogy az északi románok, az arumunok, a megleni és isztriai oláhok ősei széjjel válásuk előtt egyetlen népi tömböt képeztek. Ez az egységes ősi vlah pásztornép a hajdani latin nyelvű tartományok területén pásztorkodott. Általában a X–XI. századra szokás tenni az ősi vlah nyelvi és földrajzi egység megbomlását, amelynek eredményeképpen a későbbi »dákorománok« ősei északkelet felé, az arumunok ősei délfelé (ezekkel mentek a megleniek ősei is), az isztriai oláhok ősei pedig északnyugat felé szóródtak szét. Ha az összes Kelet-Európában ma fellelhető oláh nyelvű népcsoportok valamikor nem éltek volna együtt, akkor ma az arumunoknak, a megleni oláhoknak és az isztriai oláhoknak lényegesen más grammatikájú román nyelveket kellene beszélniök, aminek azonban éppen az ellenkezője igaz. Nem az a helyzet, mint pl. a rétoromán nyelvjárásoknál, ahol minden völgynek megvan a maga sajátos nyelvjárása, itt egyazon ősnyelvnek mindmáig megőrzött azonos alapszerkezetét találjuk. A bukaresti román nyelv lényegében azonos a macedóniai, Vardar menti, vagy az Isztriában beszélt változattal.

Ezt a tényt a román nyelvészek is elismerik és hirdetik, bár a balkáni oláh nyelvváltozatoknak általában hasonlíthatatlanul kevesebb figyelmet szentelnek, mint a romániainak. Bizonyos, hogy ha a négyféle nyelvváltozat kölcsönös kapcsolatait régebben is tisztábban látták volna azok, akik a kontinuitás tanát propagálták, akkor ez az elmélet nem születhetett volna meg olyan játszi, tudománytalan könnyedséggel s nem virágozott volna olyan sokáig, főleg a történettudományokkal foglalkozók körében.

Az eddig felsorolt történeti és nyelvtudományi érvek egyirányú vallomásukkal egymást erősítik. Az albán-vlah kapcsolatok természete, a román nyelv Balkán szarvai, a még egységes tömbben élő ősvlahokra gyakorolt legrégebb szláv hatások, a román nyelv különböző változatainak nyelvtörténeti és nyelvfejlődési közossége; mindmegannyi tényszerű érv, amely egyértelműleg bizonyítja, hogy a román nyelv és nép megalakulásának színtere, *a pásztorkodó ősoláhság eredeti élettere a Kelet-római Császárság és a bizantin-őszláv kultúrkör határain belül keresendő*. Így válik érthetővé az is, hogy a nyugati román nyelvektől eltérően, amelyekben nagyszámú régi germán szó található, a vlah ősnyelv egyetlen változatában sem sikerült ilyeneket kimutatni. Az ógermán elemeknek ez a hiánya csak úgy magyarázható, hogy az oláh nyelv a Dunától délre eső vidékeken alakult ki. Nem mintha a Balkánon soha germánok meg nem fordultak volna. Ide menekültek a birodalmi limes védelme mögé már Wulfila gótjai, ide törnek be 376-ban a nyugati gótok. De mindezek a germán népi mozgalmak csak ideig-óráig tartó epizódok. A Balkánon germánok huzamosabb ideig sohasem tartózkodtak, államalapítási kísérleteikkel sem találkozunk. Ezzel szemben Dácia a Kr. u. III. század óta nemcsak átvonuló, hanem ott huzamosabb időre letelepedő germán törzseket (gótok, gepidák) is fogadott be.

Egészen más volt tehát a helyzet a Dunától északra eső vidékeken, amelyeket – különösen a trajánusi Dáciát – már a provinciának Aurelianus által megszervezett kiürítése előtt több ízben veszélyeztettek a germánok s maga a kiürítés is a gótok szűnni nem akaró nyomására történt meg. A későbbi Erdély területén kb. ötszáz esztendőn keresztül időznek különféle germán törzsek: nyugati és keleti gótok, vandálok, herulok, legtovább a gepidák, Kis-Oláhország területén pedig egy

ideig a tajfálok. Ha a vlah őshaza területe a Kárpát-medence keleti felét is felölelte volna, akkor ennek az ötszáz éves germano-vlah szimbiózisnak éppoly beszédes nyomai lennének a mai oláh nyelvben, mint a tényleges germán-román együttélésnek a nyugati újlatin nyelvekben. Az olasz *ricco*, *bianco*, *guadagnare*, *guerra*, (francia: *riche*, *blanc*, *gagner*, *garder*, *guerre*; spanyol: *rico*, *blanco*, *ganar*, *guardar*, *guerra*) helyén az oláhban ezeket a szavakat találjuk: *bogat* (szláv), *alb* (latin), *a căştiga* (latin, de sajátosan balkáni jelentésváltozással), *a păzi* (szláv), *răşboi* (oláh-szláv szó). Leggyakrabban találunk szláv szavakat olyankor, mikor nyugaton valamilyen germán szó honosodott meg. Ezeket a példákat könnyen lehetne megszerelni. Mindebből pedig világosan következik, hogyha a román nép és nyelv megalakulásának színtere nem a Dunától délre terült volna el, akkor a mai román nyelvben egész sereg kétségtelenül germán eredetű szót kellene találnunk. Az ógermán elemek hiánya tehát szintén azt bizonyítja, hogy a vlahok ősi élettere egészen a középkor végéig a Balkán-félsziget volt.

A román tudományban természetesen történtek kísérletek, hogy egy sereg nehezen megfejthető szót ógermán eredetűnek tüntessenek fel. A leghírhedtebb C. Diculescu munkássága, akinek eredményeit azonban még román tudósok is nagy kételkedéssel fogadták. A legtalálóbban egy horvát tudós, P. Skok mutatott rá Diculescu hibáinak forrására: »Ein anderes Dogma beseelt hingegen seine Forschung (ti. Diculescu kutatásait), dieses ist national gefärbt und deshalb schwer zu bekämpfen: das ist der Glaube an die Kontinuität der Rumänen nördlich von der Donau auch vor dem 12. Jh. Beweise dazu sollte nach D. auch das Gepidische hergeben. Schlechte Etymologien sind leider keine Beweise.« (vö. Zeitschrift f. rom. Philologie 1930. 279. l.). Ezekkel a tudományosság ellen oly gyakran vétő törekvésekkel azonban itt felesleges bővebben foglalkoznunk. Csak annyit jegyezhetünk meg, hogy a magyar és a rutén nyelvekben sem találunk olyan román eredetű tájszavakat, amelyek a XIII. század előtt kerültek volna beléjük. Ha Erdély területén az egész középkoron át lettek volna vlahok, úgy ez a tény éppoly érthetetlen volna, mint az ógermán elemek hiánya a román nyelvben. Mivel azonban nem voltak, a dolog igen érthető és természetes. A történeti források egyébként az Al-Dunától északra fekvő területeket az ott időző népek nyomán *Gotia*, *Gepidia*, *Sclavinia* néven emlegetik (Jordanes, Theophylaktos Simocatta), csak éppen Vlachia néven nem. Ilyen nevű tartományok a középkor vége felé a Balkán-félszigeten bukkannak fel (N. Choniates, Frantzes), görög területen.

A forrásoknak ez a hallgatása, amely, mint láttuk, közel ezer esztendőre terjed a Kárpátok medencéjében, szerepel »argumentum ex silentio« néven a román-vlah kérdés irodalmában. Azok a szerzők, akik politikai okokból ragaszkodnak az Erdély latin-román-vlah kontinuitás semmivel sem bizonyítható elméletéhez, ugyanis azt mondják, hogy a források hallgatásából nem következik, hogy a románok ősei a római kortól egészen a legújabb időkig megszakítás nélkül mégis csak Erdélyben ne laktak volna. Am ugyancsak ebből a silentiumból még sokkal kevésbé következik az, hogy igaz a kontinuitás elmélete. Ennek az »érv«-nek alkalmazása után is nyílt kérdés marad a vlahok középkori elterjedésének és terjeszkedésének problémája, de éppen erre a kérdésre adják meg a helyes választ az általunk eddig kifejtett egybehangzó érvek.

Legenda és valóság

A ROMÁN NÉP ÉS NYELV kialakulásának tudományos eszközökkel megállapítható folyamatát vizsgáltuk az eddigiekben. Kiegészítésként röviden át kell tekintenünk azokat a krónikás és legendás nézeteket is, amelyek már tudománytörténeti okoknál fogva sem tarthatnak igényt komoly számbavételre. Rövid ismertetésük sok tanulságot nyújt, mert megmutatja, hogyan gondolkoztak a különböző korokban a Blachi, Vlachi, Valachi, Olaci nevű nép eredetéről.

Elsősorban meg kell állapítanunk, hogy a románoknál, vagy a románokkal szomszédos népeknél semmiféle erre vonatkozó népi szájhagyomány nem található. Nézetünk szerint azért nem, mert a vlahok egész ő- és középkori történetéből hiányoznak azok a messze visszahangzó fegyvertények, amelyek a népvándorlás korában szervezeten fellépő és a letelepedésükhöz választott területeket más népekkel szemben meghódító népeknél, többek között a magyaroknál is, honfoglalási és eredet-mondák keletkezését és tartós megmaradását tették lehetővé. A hősi szájhagyomány hiánya összhangban áll azzal a megfigyelésünkkel is, hogy az őstrománságnak nincs határozott földrajzi határok közé rögzíthető önmaga szervezte állami élete, hanem csak periodikusan a síkvidék és a hegyvidék között váltakozó pásztorkodási területe, amely azonban más uralkodó népek földjén feküdt s eredetileg nem nyúlt el a Déli-Kárpátok vidékéig.

A bizánci Kinnamos a Balkán vlah pásztornépét itáliai telepések utódainak tartotta. Talán azért, mert tudomása volt arról a sok latin csengésű szóról, amely a vlahok nyelvében él. Nyugati szerzetesek azonban, akik nem rendelkeztek a szükséges nyelvi ismeretekkel, már egészen más irányban kereskedtek. Willelmus de Rubruk (Rubruquis) Ferenc-rendi szerzetes, aki IX. Lajos francia király megbízásából járt keleten a mongol nagykan udvarában, útleírásában sok más nép között az oláhokat is megemlíti. Azt mondja, hogy ezek a tatárokkal együtt jöttek Európába ugyanakkor, amikor a bulgárok. Őshazájuk szerinte a Baskiria melletti vidékeken volt. Ezt a hagyományt fűzi tovább a XII. század második felében Roger Bacon a IV. Kelemen pápa számára megírt *Opus maius c.* művében. Ő már nevet is ad a Baskiria melletti oláh őshazának: *Blacia Maior*. A két középkori barát képzeletében a vlachság tehát éppen olyan barbár, Keletről származott »natio lauilonaris«, mint a bolgárok, tatárok, húnok és magyarok. Nincsen ebben semmi meglepő, hiszen a két szerzetesnek még élénk emlékezetében lehetett a vlahoknak a XII. század folyamán a harmadik kereszteshadjárat alkalmával tanúsított magatartása, amikor ezek a kunokkal egyetemben Bulgária hegyes vidékein mérgezett nyilakkal fogadták Barbarossa vitézeit (Ansbertus-krónika). Így kerülnek a vlahok is az ex Oriente Európába özönlő népek közé, bizonyosságául annak, hogy a vlahok északi irányú terjeszkedése ekkor még nem volt olyan valóság, amely a hajdani Dacia Traiana területével kapcsolatban a reneszánsz korában néhány évszázad múlva létre tudta hozni a kontinuitás elméletét.

A XIII. században a vlahok zöme még a Balkán-félszigeten tartózkodott, de a XIV–XV. században már jelentős pásztorcsoportok éltek a Dunától északra elterülő sík és hegyes vidékeken, beleértve a Kárpátok medencéjének keleti felét is. Azok a humanista tudósok, akik Kelet-Európával foglalkoztak, már vlahokat találtak Erdélyben, tudták, hogy a nyelvükben sok a latinosan csengő szó, tudták, hogy Erdély földje a hajdani trajánusi Dáciához tartozott, de nem ismerték a kö-

zékpor történetét. A tartomány kiürítéséről beszámoló hiteles egykorú adatokat sem tettek megfontolás tárgyává s pusztán a legszembeszökőbb külsőségekre támaszkodva vonták le klasszikus műveltségük elemeivel tarkított következtetéseiket. A vlahok északi terjeszkedése éppen abban a korban játszódott le, amely iránt a legkevésbé érdeklődtek, a középkorban, ennek utolsó századaiban. Tételüket kb. így fogalmazták meg: Dacia Traiana római provincia volt a Kr. u. II–III. században, most pedig – ti. a XV–XVI. században – szintén egy »elrontott« latin nyelvet beszélő pásztornép lakik Erdélyben, *tehát* ott tanyázott az a II–XIV. századok közötti időkből is. Nyilvánvaló, hogy ez az okoskodás a post hoc ergo propter hoc néven ismert álbizonyítás tipikus esete. A humanista tudósok elmélete a következő századokban igen népszerű lett, alig akadtak kritikus fők, akik a szolgálai módon való továbbadás helyett önállóan gondolkodtak volna. Ez a téves felfogás egészen a XVII. századig egyeduralgó volt s Lucius az első, aki De Regno Dalmatiae c. művében határozottan kétségbe vonja. Érdekes, hogy a fenti tétel az erdélyi román kontinuitás védelmében írott munkákban is mint bizonyító érv szerepel, holott egyszerű koincidenziáról van szó, mint ezt legutóbb egy román tudós, A. Philippide is leszögezte. Nincs semmi csodálni való azon, hogy a szélrózsa minden irányában szertevándorló vlahok észak felé elvetődött csoportjai Erdélybe, a hajdani Dacia Traiana területére is eljutottak. Eljutottak, ugyanakkor Moldvába, Felső-Magyarországra, Lengyelországra, Dél-Oroszországra is. Az lenne a különös, ha Erdély pásztorkodásra kiválóan alkalmas vidékét elkerülték volna. Görögországba is eljutottak és élnek még ma is arumun-vlah pásztrok, római-vlah folytonosságról azonban itt sem beszélhetünk.

A humanisták 'bizonyítékai' között egy sem szerepel, amely a modern tudományos kritika megvilágításában helytállóan bizonyulna. A hasonló szavakra történő hivatkozás egy naiv kor jóhiszemű tévedése, hiszen könnyen belátható, hogy pl. a dél-amerikai latin államok nyelvében is sok a latin szó, ezekből azonban korántsem következik, hogy ezek az államok a római kor óta léteznek az Újvilágban. Poggio Bracciolini olasz humanista (1380–1459) okoskodása iskolapéldája a humanista észjárásnak: »(Az oláhok) azt mondják, hogy oculus (ti. *ochiu*), digitum (ti. *deget*), manum (ti. *mâna*), panem (*pâne*), és sok egyebet, *amiből kiderül* (!), hogy az ottmaradó latin gyarmatosoktól származnak, akik latinul beszéltek.« Ebből persze csak az derül ki, hogy az oláh nyelvben sok a latin eredetű szó, de arra nézve, hogy az oláhság *mióta* vándorolt be Erdélybe, *ezek a szavak nem nyújthatnak felvilágosítást*. Ennek eldöntése a történészek és a nyelvtudósok feladata marad. Történeti forrásokra, vagy nyelvtudományi érvekre (nem pusztán nyelvhasználatokra) a humanisták nem hivatkoznak, hiszen nem ismerték az albán-vlah kapcsolatok természetét, nem tudták a vlahok négy népi ágzatának nyelvi összefüggéseiről és több más körülményről, amelyet csak a legújabb kor tudományos munkássága hozott napfényre. Ők egy egészen más kornak a gyermekei voltak, akik minden gátlás nélkül nyilvánítottak véleményt olyan területeken, ahol a problémák felismeréséig sem jutottak el. Ugyanilyen kritikátlanosság jellemzi a XVII. és XVIII. század moldvai krónikásait is (Grigore Ureche, Miron és Nicolae Costin), akik a magyarországi és lengyel humanisták műveiből merítik a moldvai, havaselyi és erdélyi oláhság közvetlen római leszármazásának meséjét. Önálló gondolkodásnak e téren semmi nyomát sem találjuk náluk s még a XVIII. századi erdélyi görög katolikus papnövendékek (Sinkai György, Klein Sámuel, Maior Péter) munkás-

ságán is döntő mértékben ütközik ki a humanista hagyományok kritikátlanul elfogadott hatása (l. erre bővebben, Gáldi László: XVIII. századi humanizmusunk és a románság. Budapest, 1940.). Megállapításait szinte mély hazafiság fűti, amely igen tiszteletreméltó, de tudományos szempontból nem kárhoztatható eléggé. Maior nagy buzgalmában odáig ment, hogy még az olasznál is »tisztább« latin nyelvnek tartotta anyanyelvét, elfeledkezve arról a sok albán, szláv, görög, magyar és török szóról, arról a rengeteg »balkáni« nyelvszerkezeti sajátyságról, amelyeket pl. az olaszban vagy a franciában hiába keresünk. Ők teremtik meg az azóta is fáradhatatlanul propagált »dáko-román« kifejezést, amelyet az erdélyi iskola munkássága óta előszeretettel használnak az idők folyamán északra vándorolt oláhság megjelenésére, figyelmen kívül hagyva, hogy ennek a »dáko-románságnak« története sem Dácia névadó őslakosságával, sem pedig Traianus tartományának romanizálásával nem hozható kapcsolatba.*

TAMÁS LAJOS

* A cikkünkben vázolt felfogás részletes indoklását *Rómaiak, románok és oláhok Dácia Trajánában* (Budapest, 1935.) találja az olvasó (franciául is megjelent több kiegészítéssel: *Romains, Romains et Roumains dans l'histoire de la Dacie-Trajane*. Budapest, 1936. – G. I. Brătianu: *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain*. Bukarest, 1937. c. tanulmányában azt állítja, hogy csak első felét ismeri s így még a polémiához is szükséges szilárd alapot sem tudja a maga számára megteremtteni.)

Munkánk megjelenése óta több tanulmány és könyv jelent meg, amelyeket ezúton ajánlunk az érdeklődők figyelmébe: Alföldi András: *Dákok és rómaiak Erdélyben*. Budapest, 1940. (Olaszul: *Daci e Romani in Transilvania*. Budapest, 1940.) Általában figyelembe veendő az Alföldi-féle *Bibliografia Pannonica* (VI. része 1941-ben jelent meg) könyvészeti adatai. – Balázs Éva: *Kolozs megye kialakulása*. Budapest, 1939. (Az újabban örvendetesen fellendülő településtörténeti irodalom különösen a középkori oláhság viszonyaira fog sok új fényt deríteni). – *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400. p. Christum*. Curante E. Lukinich et adiuvante L. Gáldi ediderunt A. Fekete Nagy et L. Makkai. Budapest, 1941. (Az oláhokra vonatkozó legrégebbi okleveles anyag első módszeres és kritikailag megrostált gyűjteménye). – Elekes Lajos: *A román fejlődés alapvetése*. Századok, LXXIV–1940. 278–313, 361–404. (Termékeny szempontjai erős ösztönzést adnak a további kutatásoknak.) – *Erdély és népei*. Szerk. Mályusz Elemér. Budapest, 1941. (Hasznos tájékoztatást nyújtó cikkei közül itt különösen kiemelendők Alföldi András, Kniezsa István, Fekete Nagy Antal, Jakó Zsigmond és Gáldi László tanulmányai.) – A. Fekete Nagy, L. Gáldi und L. Makkai, *Zur Geschichte der ungarländischen Rumänen bis zum Jahre 1400*. Budapest, 1941. (A fenti *Documenta* tanulmányainak összefoglalása; olaszul is megjelent *Contributi alla storia medievale dei Rumeni di Ungheria* címen.) – *A románok története különös tekintettel az erdélyi románokra*. Szerk. Gáldi László és Makkai László. Budapest, 1941. (A szerkesztőkön kívül még Elekes Lajos, Juhász István, Polónyi Nóra, Tóth András és Tóth Zoltán írtak könnyen áttekinthető fejezeteket s nyújtanak becses irodalmi áttekintést.) – L. Gáldi: *L'influsso dell'umanesimo ungherese sul pensiero rumeno*. Budapest, 1940. (A tanulmányunkban említett dolgozat olasz kiadása.) – L. Gáldi: *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des Phanariotes*. Budapest, 1939. (Kitűnő képet nyújt az újjörög hatásról s hatalmas adattárra támaszkodik.) – E. Gamillscheg: *Über die Herkunft der Rumänen*: Jahrbücher der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Jahrgang 1940. Berlin, 1941. 118–134. I. (Egyes erdélyi területeken próbálja kimutatni a román folytonosságot, de érvei nem helytállóak. Fenti munkámról írt ismertetését I. Südost-Forschungen V –1940. 1–21 I., s ezzel kapcsolatos megjegyzéseimet az Archivum Europae Centro-Orientalis c. folyóiratban *Randbemerkungen zu einer Rezension von E. Gamillscheg* (VI–1940. 340–47. I.) – Iczkovits Emma: *Az erdélyi Feltér megye a középkorban*. Budapest, 1939. – Jakó Zsigmond: *Bihar megye a török pusztítás előtt*. Budapest, 1940. – Juhász István: *A reformáció az erdélyi románok között*. Kolozsvár, 1940. (Az első tudományos monográfia ebből a tárgykörből.) – Kniezsa István: *Magyarország népei a XI. században és Erdély földrajzi nevei*. Budapest, 1940. (Az *Erdély c.* album alakú műben, amelynek román vonatkozású cikkeit Tamás Lajos, Tóth András, Elekes Lajos, Rónai András írták.) – I. Kniezsa: *Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert*. Budapest, 1938. (Ar-

chivum Europae Centro-Orientalis IV–1938. 241–412 1., és In memoriam Sancti Stephani Hungariae apostolici protoregis. Budapestini, MCMXXXVIII.) – Maksai Ferenc: *Szatmár megye a középkorban*. Budapest, 1940. – Andreas Pannonius: *Erdély sorsának ókori gyökerei*. Magyar Szemle, XXXV–1939. 24–35. 1. – S. Pușcariu: *Limba română I*. București, 1940. (A kitűnő román nyelvész sajnós történeti ismeretek nélkül ismétli megszokott elméleteit.) – G. Reichenkron: *Die Bedeutung des rumänischen Sprachcharakteres für die ungarische und türkische Philologie*. Ungarische Jahrbücher XX –1940. 3–34. 1. (A magyar nyelvészeti és történeti irodalom, továbbá a román kérdés irodalmának hézagosságot ismeretével megírt tanulmány, vö. még: Zeitschrift für slawische Philologie XVII–1940.) – Al. Rosetti: *Istoria limbii române I*. Limba latină (București, 1940.), III. *Limbile slave meridionale* (București, 1940.), IV. *Română comuna* (București, 1941.; hasznos, kézikönyvszerű összefoglalások, több vitatható nézettel). – Szabó T. Attila: *Gyergyó helynevei*. Budapest, 1940. (Román településtörténeti adatokkal.) – L. Tamás: *La romanita dell' Oriente europeo*: Corvina, III–1940. 447–458. 1.